
Suverena država – temeljni pravopolitički projekt moderne (2)*

DRAGUTIN LALOVIĆ**

Sažetak

U prvome dijelu članka bio je izložen pojmovni okvir politologijskog pristupa državi na temelju odabranih ključnih uvida suvremene političke teorije o državi. Drugi dio članka kritički raspravlja o dosezima i smislu tih uvida te predlaže moguću djelomičnu rekonstrukciju glavnih tipova države kao metodičku osnovicu za razvojna i komparativna istraživanja procesa tzv. tranzicije. Kao metodička osnovica za suvremenu rekonstrukciju teorije države može poslužiti tip pristupa državi preko sklopa temeljnih pojmova (moći, vlasti, autoriteta), koji je izložio A. Passerin d'Entrèves. Produktivno razvijanje te osnove može se zadobiti kritičkim ispitivanjem mogućnosti kombiniranja sistematskoga pristupa Passerin d'Entrèvesa, genealogijskoga Barret-Kriegel i povijesopolitičkoga Q. Skinnera. Ujedno autor ističe kako puna rekonstrukcija pojma države nije moguća bez istodobne rekonstrukcije pojma društva. Država kao temeljni pravopolitički projekt moderne moguća je samo kao komplementarni proces ozbiljenja (građanskog) društva kao temeljnoga politekonomskeg projekta moderne. Država (suverena) i društvo (građansko) moderne su tvorbe svrhom čijeg je postojanja pravno, ekonomsko i političko subjektiviranje individuuma. Sukonstitutivna sveza države i društva, uvjet mogućnosti zbiljskoga procesa emancipacije individuuma u moderni, metodički je središnja teza u razumijevanju države i logike suverenosti. Rekonstruirano cjelovito razumijevanje države omogućuje i analitički valjano razlikovanje tipova država u komparativnim istraživanjima. U ovom se radu predlaže, u obliku radne hipoteze, razlikovanje dvaju čistih tipova (moderne) države: države moći (*Machtstaat*) i pravne države (*Rechtsstaat*). Rekonstrukcija modernog pojma države i njezinih glavnih oblika, pruža zaključnu mogućnost da se naznači i metodički napatuk za istraživanje logike tranzicije, kao tranzicije prema suverenoj pravnoj državi u punini njezinih suvremenih određenja.

* Drugi dio teksta koji je izvod iz šire studije "Taking the Sovereign State seriously" napisane u sklopu skupnoga politologijskoga istraživačkog projekta *Javne politike, razvoj i politička analiza* (glavni istraživač: prof. dr. sc. Dag Strpić).

** *Dragutin Lalović*, izvanredni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Povijest političkih ideja i Teorija države.

Ključne riječi: država, suverenost, društvo, moderna, država moći, pravna država, Passerin d'Entrèves, Barret-Kriegel, Skinner

3. K rekonstrukciji pojmovnog određenja države

U traganju za strogim teorijskim određenjem pojma države u političkoj znanosti, ovdje se zastupa teza kako se analitički najprimjereniji pristup može zadobiti kritičkim ispitivanjem mogućnosti kombiniranja sistematskoga pristupa Passerin d'Entrèvesa, genealogijskoga Barret-Kriegel i povijesno-političkoga Q. Skinnera.

Kao polazna osnovica za suvremenu rekonstrukciju teorije države može poslužiti tip pristupa državi preko sklopa temeljnih pojmova (moći, vlasti, autoriteta) koji je izložio A. Passerin d'Entrèves. Dva su metodički odlučna teorijska doprinosa njegova poimanja države. Prvi predstavlja cjelovito određenje države preko njezinih triju konstitutivnih momenata – moći, vlasti, autoriteta – prevladava deskriptivno pozitivističko svodenje države na tri elementa (vlast, stanovništvo, teritorij). Prema tome, gotovo samorazumljivom shvaćanju, država bi bila svaka politička organizacija moći koja efikasno vlada danim stanovništvom na određenom teritoriju. Sukladno tome, država je stara kao i civilizacija, pa su i drevna carstva bila države – premda u njima nije postojala suverena ili pravna vlast i premda u njima nije bilo slobodnih državljana kao pravnih subjekata.

Drugo, pokazuje se da suverenost nije gola najviša bezakonita sila, samovoljna i neograničena, nego da je naprotiv pravni pojam kojim se definira logika preobrazbe moći u vlast posredstvom prava. Drugim riječima, da je suverena država pravno-politički projekt s najvišim emancipacijskim ambicijama.

Dvije su i glavne poteškoće¹ takvog poimanja države.

Prvo, ako je suverenost *transepohalni* projekt, čiju su logiku otkrili još rimski pravoznanci, tada je i rimska *civitas* već bila (antička) država, a ne *imperij*. Ako je tako, kako je moguće da se mislilac poput Bodina mogao toliko prevariti i previdjeti da je logika suverenosti već odavno bilo otkrivena i poznata?! Tada bismo morali ocijeniti tragikomičnom i pompoznom njegovu teorijsku ambiciju, a posve deplasiranom njegovu tvrdnju da je nužno definirati suverenost zato što je “do sada nijedan pravni stručnjak ni politički filo-

¹ Postoje i drugi prijeporni uvidi, među kojima zaslužuje da se spomene barem jedan. Imam na umu obrazloženje njegove važne teze, tada načelno neosporne, o disoluciji pojma države u modernoj političkoj znanosti. S pravom mu je zamjerio P. Birnbaum, kako je mogao D. Eastona optužiti da “rastvara državu kao normu, da bi naglasio samo silu i obranu partikularnih interesa. Naprotiv, Eastonu se može prigovoriti da taj problem prešućuje” (Birnbaum, 1975.: 133).

zof nije definirao”. Pogotovo stoga što je Bodin izvrsno poznao rimsku pravnu tradiciju i što je vrlo argumentirano polemizirao s njome.

Drugo, ako država nije država (u cjelini svojih određenja), ukoliko nije i moć i vlast i autoritet, slijedi li iz toga da država koja se temelji samo na moći i nije država? Naime, tada takva država *per definitionem* nije suverena, jer se država moći (*Machtstaat*) odlikuje upravo time što u njoj moć postaje samosvrhom i ne preobrazuje se putem prava u zakonski sustav, u vlast.

U otklanjanju navedenih poteškoća teško je precijeniti važnost istraživanja povijesne dimenzije nastanka modernih država, s ključnim razlikovanjem dvaju “apsolutno oprečnih tipova države”: pravne ili suverene države (*État-Nation*) i despotske države (*Nation-État*).

Istraživanja B. Barret-Kriegel uvjerljivo dokazuju da je Bodin znao što čini, zašto pretendira na epohalnu novost svoje *science politique*. Suverena država nije transepohalna kategorija, nego epohalni, povijesni *novum* moderne. Pomnom analizom klasičnoga političkog prava i političke filozofije (od Bodina do Rousseaua), pokazuje se da su klasici moderne s pravom isticali diskontinuitet u odnosu spram tradicije, posebice spram rimskog prava, pojmišvi državu kao bitno modernu tvorbu – koja nije ni *imperium* (moć po logici personalizirane vojne premoći i militarizacije politike) ni *dominium* (moć po personaliziranoj, privatnoj logici raspolaganja stvarima ili ekonomijskog gospodstva), nego da je suverena država takav poredak vladavine u kojem je vlast impersonalna, po svojoj prirodi samoograničena na konstituiranje i razvijanje tako nečega kao što je (moderno) građansko društvo (kao civilno, civilizirano i tržišno-posjedničko).

Odlučujući je uvid, kojim se ispravlja duboko ukorijenjena zabluda starije znanstvene literature² (pa i Passerin-d'Entrèvesa): moderno *droit politique* ili moderno republikansko *droit de l'État*, dakle, teorijski promišlja suverenost države kao povijesni *novum*, jer rimski politički univerzum nije poznao ni državu, kao javnu vlast odijeljenu od sfere građanskog društva, niti priznavao čovjeka kao opće načelo prava.³

² Glavnu teorijsku zaslugu uočavanju bitnih razlika između rimske pravne tradicije i modernoga pravnog mišljenja valja pripisati, po općem priznanju znalaca, čuvenim temeljnim istraživanjima povijesti pravnog mišljenja velikoga francuskoga filozofa i povjesničara prava (dugogodišnjeg profesora rimskog prava) Michela Villeya (1914.-1988.). Usp. Villey: 1957., 1968., 1976.

³ Vrlo preciznom analitičkom usporedbom pojmova *imperium* (u rimskom pravu, kao i u djelima carskih “legista”) i *suverenosti*, Barret-Kriegel pokazuje sav smisao Bodinove polemike s Aristotelom (preko koje dokazuje suvremenu neprihvatljivost rimskog prava). Bodin vrlo jasno naznačuje i uspješno provodi svoj program teorijskog istraživanja: moderna teorija države nije moguća bez prethodnoga kritičkog “odbacivanja, nužnim argumentima, Aristotelovih definicija građanina, Grada-države, republike, suverenosti, vlasti magistrata, jer su te definicije u osnovi spora” (Bodin, *Méthode ...*, cit. prema: Barret-Kriegel, 1986.: 46). Poglavlje o Bodinu, kao “najvećem francu-

Barret-Kriegel izvrsno upozorava i na vanjski aspekt (međunarodnopravni) državne suverenosti. I u tom se aspektu pokazuje da je *država kvalitativno različita od carstva*. Reći da je država suverena znači da ona priznaje druge države kao takve i od njih je priznata kao takva, u međunarodnom sustavu uzajamnosti i ravnoteže. Dakle, država je suverena jer je bitno *antiimperijalna*, jer odustaje od aspiracija spram građana i teritorija drugih država.

Nije, međutim, teško uočiti i poteškoće u njezinim istraživanjima. Ako je samo jedan tip *moderne* države – pravna ili suverena država – kvalitativno različit od imperijalnih i senjorijalnih režima u povijesti, kako onda uopće razumjeti da može postojati i despotski tip države, koji se od tih režima ne razlikuje? Zašto onda i drevni režimi ne bi također bili države, barem despotske? Uostalom, i za Barret-Kriegel je država transepohalna kategorija, jer nema nikakve sumnje da su i stara carstva bila moćne države, doduše “imperijalne države”. Stoga njezin prikaz genealogije i značajki despotske države, kao *moderne* nacionalne države, djeluje neuvjerljivo. Naime, kakva je to država za koju bi se moralo kazati da je *nesuvereni tip* države, koja je po svim značajkama (osim što je nacionalna) sljednik imperijalne tradicije? Čini se da njezin moderni karakter (bez povijesnih presedana) ona prepoznaje preko svojeg uvjerenja da je totalitarna *parti-État* vrhunac i ekstremni oblik despotske države. Braneci modernu državu, koja je kao takva žigosana kao mračna represivna sila, Barret-Kriegel je u svojoj obrani države stala na pola puta: optužbe vrijeđe samo za despotsku nacionalnu državu, koja logično smjera i završava u tanatologijskom demoniju totalitarizma. Pritom joj ne pada na pamet da totalitarni režim uopće nije država, nego da je *napad na državu kao takvu*. Totalitarni režim nije vrhunac jednog tipa države, nego napuštanje ideje države kao takve. Režim koji svoje državljane sustavno terorizira, pravno, politički i moralno desubjektivira, svodi na sužnjeve, može biti samo imperijalna formacija. Stoga tijek i kraj 20. stoljeća politički označuje, barem u Europi, trijumf ideje države nad drevnom logikom carstva. Tko bi se usudio kazati da je taj trijumf doista konačan?

Posve je stoga neuvjerljiv i njezin prikaz njemačke državne povijesti, kao paradigmatkog primjera koncepcije despotske države. Čini se da je neuvjerljiv i njoj samoj, jer u drugim njezinim tekstovima nalazimo da je “pravna država oblik države koji se pojavljuje u Engleskoj, Francuskoj, *Prusiji* ...” (Barret-Kriegel, 1994.: 109; istaknuo – D. L.). Što tek reći o njezinu sudu o Hegelu, koji joj se najprije čini, s mnogo argumenata, glavnim protivnikom

skom političkom filozofu”, “Jean Bodin i rađanje upravne države (od *imperiuma* do suverenosti, od pravosudne države do upravne države)”, izvrsna je studija o Bodinovoj teoriji države, koja ujedno kritički dijagnosticira ključni nedostatak bodinovske konstrukcije suverenosti: ona potiskuje i podcjenjuje važnost jurisprudencijskog rasuđivanja, pravosudne decentralizacije i pokušnog tvorenja prava – pravna je država isuviše uspješno potisnula pravosudnu državu, suverena volja sudjelovanje u dijeljenju pravde (op. cit., str. 34-52).

političkog prava romantizma (Barret-Kriegel, 1989.: 199, 201, 209-10), da bi ga kasnije ležerno uvrstila u legiju njemačkih “imperijalističkih i nacionalističkih” antirepublikanaca?!⁴

U bezizlaznoj smo stupici: ako su glavni moderni tipovi nacionalne države posve oprečni, nije moguće strogo definirati pojam “*država općenito*”.⁵

Tek u povijesnim i teorijskim istraživanjima Q. Skinnera najzad nailazimo na metodički odlučan uvid da je *država kao takva izum moderne*, da takav tip dvostruko apstraktne javne vlasti nije nikada postojao u povijesti. Država je moderan pojam.

Njegovoj argumentaciji nedostaje ipak jedan ključni argument. Naime, logika pojmovnog polja analize države, kojoj je i sam toliko pridonio, upućuje na zaključak da je moderni pojam države sukonstitutivan s modernim pojmom društva. Drukčije rečeno, puna rekonstrukcija pojma države nije moguća bez istodobne *rekonstrukcije pojma društva*⁶. Jezikom bachelardovske epistemologije, *država je polu-pojam koji nužno upućuje na polu-pojam*

⁴ “Od Fichtea do Heideggera, preko Hegela, Nietzschea, Carla Schmitta i Kantorowitza, razvila se politička filozofija nasilja i rata, carstva i negacije prava, koja se frontalno suprotstavlja republikanskoj filozofiji klasičnog doba” (Barret-Kriegel: 1998.: 20). Indikativno je da Hegel prolazi loše i kod druge dvojice naših autora. Uzmimo samo stajalište Passerin d’Entrèvesa. Po njemu, glorifikacija države moći u punoj se mjeri očitovala u Njemačkoj, u djelima povjesničara, filozofa i političara 19. stoljeća “od Fichtea do Hegela, preko Rankea i njegove škole, sve do Heinricha von Treitschkea” (Passerin d’Entrèves, 1969.: 59). Ustvrdjujući da je Hegel “najveći moderni teoretičar etičke države”, smatra da postoji duboka srodnost između Hegelove političke filozofije i fašističkog poimanja države: “... hegelovska ideja etičke države zacijelo je imala odlučujuću ulogu u Italiji pod fašizmom, pa je čak i službeno zajamčena [*avalisé*] u svečanim dokumentima i proglasima te epohe” (Passerin d’Entrèves, 1969.: 207-210). Dakle, Hegel – teoretičar i *Machtstaata* i etičke države!

⁵ Zacijelo svjesna stupice u kojoj se našla, Barret-Kriegel se pokušava osloniti na Aristotelovo čuveno razlikovanje dvaju oprečnih oblika “ljudskih udruženja”: politeje (*res publica*, prema rimskim piscima) i despocije. U osloncu na Aristotelovo određenje republike, ona zaključuje da je suverena *État-Nation* moderni oblik republike, dok je *Nation-État* moderni oblik despocije (Barret-Kriegel, 1998.: 31-39). Cf. Aristotel, *Politika*, III, 7, 1279^a, Zagreb: Globus/Sveučilišna naklada Liber, 1988., str. 87, prijevod: T. Ladan; v. i Aristotel, *Politika*, knj. III., gl. 4, 1279^a, Beograd: Kultura, 1960., str. 83). U osloncu na Aristotela nije, međutim, bila sretne ruke; za Aristotela je politeja “ispravan i apsolutno pravedan” oblik političkog poretka, jer je “država zajednica slobodnih ljudi”, dok su despotski politički poređci “izopačeni”, zato što “odstupaju od ispravnih oblika državnih ustrojstava”. Iz čega bi slijedilo da *Nation-État* nije drugi tip moderne države, nego tek izopačeni oblik *État-Nation*!

⁶ Od brojnih klasičnih i suvremenih istraživačkih doprinosa takvoj rekonstrukciji, kao polazna osnovica mogu poslužiti prilozi F. Tönniesa (1887.), s odlučujućim razlikovanjem “fundamentalnih kategorija čiste sociologije” *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*, C. B. Macphersona (1981./1962.), s modelom potpunoga posjedničkog društva, L. Dumonta (1967., 1977.), s temeljnim antropolojskim razlikovanjem modernog individuuma kao *homo aequalis* i tradicionalnog *homo hierarchicus*. Usp. od radova naših autora I. Prpić (1986.), D. Strpić (1991.: 158-224; 1998.: 8-12).

društvo. Država kao temeljni pravno-politički projekt moderne moguća je samo kao komplementarni proces ozbiljenja (građanskog) *društva kao temeljnoga politekonomskog projekta moderne*. Država (suverena) i društvo (građansko) nisu, dakle, transepohalne kategorije, nego bitno epohalne, moderne tvorbe, svrhom čijeg je postojanja pravno, ekonomsko i političko subjektiviranje individuuma.

Upravo društvu kao radnoj i razmjenskoj zajednici individuuma, privatnih vlasnika, funkcionalno je primjerena država kao dvostruko impersonalna javna vlast. Samo takva politička vlast jamči nuždan minimum pravne sigurnosti i osobnih prava, predvidivost ponašanja svih aktera ekonomskog procesa. Suverenost države kao povijesni proces preobrazbe političke moći u političku vlast iluzoran je proces ako se ne zasniva na suzbijanju destruktivne socijalne moći uspostavljenjem institucionalne mreže interesne međuovisnosti pojedinaca u sferi posjedničkoga, građanskog društva.

Uvažavanje sukonstitutivne sveze države i društva, kao uvjeta mogućnosti otvaranja zbiljskog procesa emancipacije individuuma u moderni, metodički je središnja teza u razumijevanju države i logike suverenosti. Čini mi se da se na previđanju te teze zasniva Skinnerova ocjena o tome da je revolucionarno mišljenje o državi ili “*pojmovna revolucija*”, epohalno djelo “političkih kontrarevolucionara” i “ideologa državne vlasti”, kao što su Bodin, Hobbes i Hegel. Bilo bi doista paradoksalno da su upravo ti najveći teoretičari suverene države bili reakcionarni zagovornici državne suverenosti, nasuprot revolucionarnim idejama pučke suverenosti. Ako je logika suverenosti države, kao što smo vidjeli, eminentno emancipacijska, njezini teoretičari ne mogu biti svrstani ni u kakav ideologijski tabor. Teorijski sustavi Bodina, Hobbesa i Hegela označuju glavne početne etape u promišljanju smisla i dometa države i društva kao temeljnih projekata moderne. Oni nisu bili zastupnici pučke suverenosti, pa dakle ni politički revolucionari, jer su bili uvjereni da se *citoyenstvo* ne može izravno ostvariti u imaginarnoj republici. Bili su uvjereni da se zbiljska sloboda modernog pojedinca može osigurati samo u konstituiranoj *suverenoj* državi, koja podrazumijeva emancipaciju zakonodavne vlasti, kao vrhovne vlasti, i pravnog subjektiviteta slobodnih državljana. A bez tih je pretpostavki, uistinu revolucionarnih, nemoguće i zamisliti *demokratsku* državu i građansko društvo.⁷

⁷ Moglo bi se pokazati da je čak i Rousseau, nedvojbeno revolucionarni republikanac, također zagovornik suverenosti države, kao i spomenuti veliki mislioci moderne. Uza sve razlike među njima, i Rousseau kao moderni mislilac uvida, strogo govoreći, dvostruko impersonalni karakter političke vlasti i nastoji u tome institucionalnom okviru propitati političke mogućnosti subjektiviranja čovjeka kao *citoyena*. Rousseau ne postulira jednostavno suverenost naroda nego *suverenost volonté générale* koja se iskazuje u vladavini zakona kao dvostruko općenite pravne norme. Narod je suveren samo kao utjelovljenje te umne volje, inače je tiranin ili despot. Za sve je njih, dakle, suverena država onaj politički poredak koji karakterizira vladavina zakona ili uzdizanje zakonodavne vlasti u najvišu vlast u državi.

Predložena historizacija pojmova države i društva sazdana je barem od dviju teško premostivih poteškoća. Prva se očituje u uobičajenim predodžbama, i zdravorazumski i u *sociologiji države*⁸, o odnosu države i društva, kao oprečnih relata, u smislu logike “jaka država – slabo društvo” i obratno. Druga poteškoća je, pak, u duboko ukorijenjenoj, također zdravorazumskoj, upravo samorazumljivoj maniri razumijevanja društva kao transepohalne kategorije, koja karakteristično dolazi do izražaja u *političkoj antropologiji*⁹, gdje se govori o preddržavnim, drevnim, divljim društvima.

3.1. Država – ponovno od pojma prema oblicima

Uvažavajući rekonstruirano cjelovito razumijevanje države općenito, suočavamo se s teškim pitanjem: kako analitički valjano razlikovati tipove država u komparativnim istraživanjima?

U ovom bih radu želio predložiti, kao radnu hipotezu i posve skraćeno, mogućnost tipologizacije glavnih državnih oblika, koja se oslanja, uz stano-vite korekcije, na pristup Passerin-D’Entrevesa. Njegov pristup određenju države općenito omogućuje, čini se, analitički plodno i za komparativni pristup valjano razlikovanje dvaju čistih tipova (moderne) države:

- 1) *države moći* (kao *Machtstaat*) i
- 2) *pravne države* (kao *Rechtsstaat*).

Ad 1) Definiranje *Machtstaat* kao ideal-tipa države podrazumijeva prevladavanje naznačene poteškoće, koja se sastoji u upitnosti postavke da je država moći (*Machtstaat*) uopće država, ako je izvan dvojbe da je suverenost razlikovno obilježje države. Kao što smo vidjeli, moć je logički moment određenja države kao suverene političke formacije, koji imanentno tendira da se prevlada (dakle, ukine i očuva) u momentu vlasti i uspostavi kao legitiman autoritet; postajući vlast država ne prestaje biti i moć. Ako se, međutim, moment moći povijesno osamostali i apsolutizira, tada još uopće nemamo državu, nego u novom obliču stari imperijalni ili senjorijalni režim.

Ipak ima smisla analitički razlikovati državu moći kao poseban oblik države. U njoj se formalno, na razini ustavnih aranžmana i zakona, proklamira preobrazba moći u vlast. Funkcija prava ovdje je posve instrumentalna i podređena logici moći.

Država moći nije tek predstupanj, nedovršeni tip pravne države. U tom tipu sila je apsolutizirana kao *načelo autoriteta*, odnosno kao dostatna osno-

⁸ Primjerice, P. Birnbaum (1979., 1982.), H. Kriesi (1994.).

⁹ Primjerice, već i *par titre* u inače sjajnoj i iznimno utjecajnoj knjizi P. Clastresa, *La société contre l’État* (1974.).

vica političke obveze građana. Riječ je o tipu države u kojem vlast nije impersonalna niti po prirodi samoograničena na zaštitu individualnih prava i razvoja građanskog društva, nego je definirana kao samosvrha. I ona se može definirati kao suverena, ali ne u smislu *pravne suverenosti države*, nego kao oznaka političke moći. Suverenost je tada preinačena u višak moći koji nužno preostaje u procesu preobrazbe moći u vlast; suverenost je najviša moć koja je iznad cijeloga zakonskog sustava, kao odluka u posljednjoj instanciji. Takvo je shvaćanje suverenosti najkonzistentnije obrazložio C. Schmitt, u glasovitoj formuli: *suveren je onaj tko odlučuje o izvanrednom stanju*; iz čega slijedi da je suverenost politička moć ukidanja postojećega pravnog ustavnog poretka i uspostavljanja izvanrednog stanja (Schmitt 2001.: 91 i dalje).¹⁰

U takvom tipu država je država po suverenu, koji je nužno personaliziran kao nositelj najviše moći i izvorište je ustava i prava – u krajnjom određenju on je “čuvar ustava”.

Ad 2) I pravna se država, dakako, temelji najprije na moći (kao načelu djelotvornosti provedbe odluka države). No ta se moć “oplemenjuje” i pravno pacificira pretvarajući se u zakonsku vlast (kao načelo da su odluke vlasti prinudne samo ako su validne, ako su zakon ili zasnovane na njemu). Suverena je država, a ne nositelji političke vlasti. Vlast je impersonalna jer je *mjesto vlasti nezaposjedivo*, a najviši državni dužnosnici samo su službenici države.

Takva se država, logički i povijesno, u procesu juridizacije političke moći razvija u liberalnu pravnu državu, a potom i ustavnu državu (u kojoj je napokon konstituiran pravno najprimjereniji oblik institucionalizacije suverena – *ustav*). *Sa stajališta načela konstitucije, ustav je suveren ustavne države*.

U takvoj se državi, opet i logički i povijesno, vlast preobrazuje u autoritet – dakle, pravna država u demokratsku državu – u kojoj se državljanin (*francusjet*) uspostavlja kao građanin (*citoyen*). *Sa stajališta načela legitimnosti, narod (demos) je suveren, a demokratska država jedina je legitimna država*.

¹⁰ Ostavljajući detaljno razmatranje Schmittove teorije suverenosti (napose u polemici s Kelsenom) za zasebno razmatranje, uočljivo je da ono proturječi cijeloj tradiciji moderne teorije suverenosti države, kako je prethodno izložena. Zacijelo je središnji teorijski problem u tome što se izraz suverenost rabi i kao oznaka države kao moći i države kao vlasti i države kao autoriteta.

Između tih dvaju čistih tipova države, moguće je dakako zamisliti niz podoblika, ovisno o tome koji konstitutivni element u funkcioniranju neke države prevladava.¹¹

4. Završna napomena: suverena država kao preduvjet demokracije

Vratimo li se na kraju na uvodno naznačeni komparativistički problem, uviđamo višeznačnost naoko samorazumljive postavke kako je suverena država preduvjet demokracije. Pravna država to zacijelo jest, ali država moći je, naprotiv, po svojoj biti protudemokratska.

Rekonstrukcija modernog pojma države i njezinih glavnih oblika, pruža nam zaključnu mogućnost da se naznači i metodički naputak za istraživanje logike tranzicije, kao *tranzicije prema suverenoj pravnoj državi u punini njezinih suvremenih određenja*.

Iz takvog uvida slijedi promjena optike u razumijevanju povijesne preobrazbe (tzv. “tranzicije”) zemalja, kao što je i Hrvatska, iz pretpostavljeno totalitarnoga u pretpostavljeno demokratski tip države.

Zalaganje za hrvatsku *suverenu (pravnu) državu* nipošto nije puki borbeni poklič, u prepoznatljivome ideologijskom diskursu, koji je smjerao političkom delegitimiranju jugoslavenske *suverene države*. Jer, u kategorijalnom polju *teorije države*, jugoslavenski *ancien régime* (i hrvatski unutar njega) nije bio, niti je mogao biti, suverena (pravna) država. Stoga je svim bivšim republikama nekadašnje jugoslavenske “države”, predstojala prije svega preobrazba koje je smisao bio – *konstitucija suverene ili pravne države* (Lalović, 1993.).

Demokratska tranzicija hrvatske *države* (i društva), dakle, ponajprije je tranzicija prema državi u punini njezinih određenja, kao demokratske i ustavne *État-Nation*, koja se temelji na pravopolitičkoj suverenosti. Samo je

¹¹ Ostaje otvoreno pitanje, koje zaslužuje pomno razmatranje, preklapa li se, i koliko, ponudena tipologizacija s uobičajenim standardnim razlikovanjem dvaju tipova moderne nacionalne države, prema kojoj postoje dvije vrste država:

État-Nation i
Nation-État

Ad 1) Prema modernome republikanskom pravu, koje nalazimo u klasičnoj modernoj političkoj teoriji, suverena *État-Nation* označuje tip države čiji je *raison d’être* da uspostavi, s pomoću zakonodavstva, nacionalni identitet, odnosno “nacionalno jedinstvo” danog naroda na danom teritoriju.

Ad 2) Nasuprot tome, *Nation-État* kao oprečni tip moderne države, karakteristično je stajalište nacionalističke doktrine. Nacija prethodi državi, kao prirodna i povijesna tvorba, koja u sebi samoj ima zakon vlastitog opstanka. Nacija shvaćena kao društvo preegzistentna je politička zajednica, kojoj je država samo instrument održavanja i jačanja vlastite vitalnosti, osjećaja ljubavi prema domovini.

takva država sposobna i voljna prevladati imperijalnu i senjorijalnu logiku osvajanja i personalne dominacije. Dakle, pristati ograničiti svoju nadležnost na vlastiti teritorij i samo na svoje građane, na svoj demos. Takvo je shvaćanje normativno ugrađeno u hrvatski ustav još 1990., ali je kao nepobitna politička tendencija najzad prevladalo tek u hrvatskoj trećoj republici (nakon 2000. godine).

A glavnom je političkom zaprekom toga procesa političke modernizacije, devedesetih godina, bilo jako političko nastojanje da se *hrvatska* država konstituirala kao država moći, kao *Nation-État*, koja se ne će temeljiti na načelu državne, nego na načelu nacionalne suverenosti. S personalizacijom vrhovne vlasti formalnoga državnog poglavara, a zapravo naddržavnoga nacionalnog lidera, i rastakanjem vlastitog demosa logikom etničke homogenosti. S opakom tendencijom da se formalnim državotvorstvom dovedu u pitanje sami temelji hrvatske suvremene državnosti. S protudržavnom logikom privatizacije vlasti i protudruštvenom logikom militarizacije društva (Lalović, 2000.).

U sadašnjoj povijesnoj konstelaciji logika hrvatske demokratske tranzicije nadodređena je globalnim procesom demokratske konstrukcije Europe kao transnacionalne političke zajednice građana i njihovih nacionalnih država. Time suverene *État-Nation* ne postaju suvišnima, nego naprotiv jačaju njihove mogućnosti juridizacije političkoga i ekonomskog procesa. Valja imati na umu da ni najrazvijenije suverene pravne države nisu ni izdaleka uspjele prevladati izazove imperijalne i senjorijalne moći, koji se očituju u stalno iznova obnavljanom fatalnom amalgamu vlasti i vlasništva, civilne i vojne vlasti. Država stoga ostaje nenadomjestivim instrumentarijem za suzbijanje tih tendencija; jer je moćna država samo ona koja uspješno, svojim javnim politikama, maksimira razvojne potencijale svojih nacionalnih društava. Logika suverenosti kao proces preobrazbe moći u vlast, posredstvom prava, ne zaustavlja se na državnim granicama, nego ih napokon prekoračuje. Europa građana u nastajanju nameće ujednačavanje i razvijanje pravnih i političkih standarda u svakoj svojoj državi sastavnici, u novome otvorenom i decentriranom sustavu djelovanja svih svojih građana – i u Hrvatskoj – gdje se na mnogim mjestima jednakopravno i odgovorno politički gradi nova politička, ekonomska i duhovna pluralistička zajednica.

Europa kao republika građana suvremeni je projekt koji je smislen samo kao legitiman baštinič i nastavljatelj temeljnih projekata moderne, suverene države i građanskoga društva kao njezinih bitnih izuma.

Suočena s tim suvremenim emancipacijskim projektom kao kapitalnim izazovom našeg doba, naša politička znanost, poštujući bogatu baštinu te kraljevske discipline, nije puki promatrač koji s visine promatra vječnu igru političkih strasti i o njima naknadno učeno razglaba i reflektira. Naprotiv, ona je *au milieu de la mêlée* i njezina najbolja teorijskoistraživačka nastojanja nisu samo znak političkih mijena, nego su *sastavni dio samih tih demokratskih promjena*.

Literatura

- Barret-Kriegel, Blandine, 1986.: *Les Chemins de l'État*, Calmann-Lévy, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1989.: *L'État et les esclaves. Réflexions pour l'histoire des États*, Payot, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1989.: *Les droits de l'homme et le droit naturel*, Quadrige/PUF, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1994. (a): *La politique de la raison. Les Chemins de l'État* 2, Payot, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1994. (b): *Propos sur la démocratie. Les Chemins de l'État* 3, Descartes et Cie, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1994. (c): *Démocratie et Etat de droit, u: Paradigmes de la démocratie*, PUF, Paris
- Barret-Kriegel, Blandine, 1998.: *Philosophie de la République*, Plon, Paris
- Birnbaum, Pierre, 1975.: *La fin du politique*, Éditions du Seuil, Paris
- Birnbaum, Pierre, 1979.: *Sociologie de l'État*, Grasset, Paris
- Birnbaum, Pierre, 1982.: *La logique de l'État*, Fayard, Paris
- Clastres, Pierre, 1974.: *La société contre l'État*, Editions de Minuit, Paris
- Dumont, Louis, 1967.: *Homo hierarchicus. Le système des castes et ses implications*, Gallimard, Paris
- Dumont, Louis, 1976.: *Homo aequalis. Genèse et épanouissement de l'idéologie économique*, Gallimard, Paris
- Dumont, Louis, 1983.: *Essais sur l'individualisme, une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Éd. Du Seuil, Paris
- Kelzen (Kelsen), Hans, 1998., *Opšta teorija prava i države*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Kelzen (Kelsen), Hans, 2001.: *Glavni problemi teorije državnog prava razvijeni iz učenja o pravnom propisu*, JP Službeni list SRJ/CID, Beograd/Podgorica
- Kelzen (Kelsen), Hans, 2003.: *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava. Prilog jednoj čistoj teoriji prava*, JP Službeni list SCG, Beograd
- Kriesi, Hanspeter, 1994.: *Les démocraties occidentales. Une approche comparée*, Economica, Paris
- Lalović, Dragutin, 1993.: Problemi konstitucije hrvatske pravne države, *Politička misao* (30), 3: 24-35.
- Lalović, Dragutin, 1997.: From the Citizen towards the Man: the General Will and the Will of All in Rousseau's Mature Political Theory (1762), *Croatian Critical Law Review* (2) 3: 251-307.
- Lalović, Dragutin, 2000: O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.), *Politička misao* (37) 1: 188-204.
- Lalović, Dragutin, 2001.: Hrvatska Druga republika i njezine državotvorne kušnje, *Politička misao* (38) 1: 12-25.

- Macpherson, C.B., 1981.: *Politička teorija posjedničkog individualizma*, Zagreb: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske.
- Macpherson, C.B., 1984.: *Democratic Theory. Essays in Retrieval*, Oxford: Clarendon Press.
- Passerin d'Entrèves, Alexandre, 1969.: *La notion de l'Etat*, Sirey, Paris
- Prpić, Ivan, 1987.: Država – nastanak i pojam, *Naše teme* (31) 12: 2114-2130.
- Prpić, Ivan, 1988.: Društvo i država, *Naše teme* (32) 5: 1147-1165.
- Schmitt, Carl, 2001.: *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*, Filip Višnjić, Beograd
- Skinner, Quentin, 2002. (a): From the state of princes to the person of the state, *Visions of Politics*, vol. II: *Renaissance Virtue*, Cambridge University Press, Cambridge: 368-413 (dorađena verzija studije "The State", u zborniku: Goodin, Robert E./Pettit, Philip, 1997.: *Contemporary Political Philosophy. An Anthology*, Blackwell Publishers, Oxford & Cambridge: 3-26).
- Skinner, Quentin, 2002. (b): *Hobbes and Civil Science: Visions of Politics*, vol. III: Cambridge University Press, Cambridge
- Skinner, Quentin, 2003.: States and the freedom of citizens, u: Skinner, Quentin i Stråth, Bo (ur.), *States & Citizens. History/Theory/Prospects*, Cambridge University Press, Cambridge: 11-27
- Strpić, Dag, 1991: *Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije*, FPZ, Zagreb (doktorska disertacija)
- Strpić, Dag, 1998: *Političko-ekonomska promjena od Hobbesa do Hayeka. Uvodne studije*, Politička misao, Zagreb
- Tönnies, Ferdinand, 1977.: *Communauté et société. Catégories fondamentales de la sociologie pure* (izvornik: *Gemeinschaft und Gesellschaft. Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, 1887.).
- Villey, Michel, 1957.: *Leçons d'histoire de la philosophie du droit*, Dalloz, Paris
- Villey, Michel, 1968.: *La formation de la pensée juridique moderne*, Montchrestien, Paris
- Villey, Michel, 1976.: *Critique de la pensée juridique moderne*, Dalloz, Paris

Dragutin Lalović

*SOVEREIGN STATE: FUNDAMENTAL LEGAL-POLITICAL
PROJECT OF MODERNITY (2)*

Summary

In the first part of the paper the conceptual framework of the political science approach to the state is outlined using some key insights of the contemporary political theory of the state. The second part of the paper contains a critical discussion about the scope and the purpose of those insights and puts forward a possible partial reconstruction of the main types of the state as methodological grounds for the developmental and comparative research of the process of the so-called transition. As the methodological basis for a contemporary reconstruction of the theory of the state, the set of basic terms (power, government, authority) – as identified by A. Passerin d'Entrèves – can be used. A productive elaboration of these basic terms can be carried out by critically looking into the possibilities of combining the systematic approach by Passerin d'Entrèves, the genealogical approach by Barret-Kriegel and the historico-political one by Q. Skinner. Also, the author points out how a full reconstruction of the concept of the state is not possible without a parallel reconstruction of the concept of society. The state as the fundamental legal/political project of modernism is possible only as a complementary process to the creation of the civic society as the fundamental politico-economic project of modernism. The state (sovereign) and the society (civic) are modern creations whose *raison d'être* is the legal, economic and political subjectivization of the individual. The co-constitutive link between the state and the society – the precondition for the possibility of the genuine process of the individual's emancipation in modernism – is methodologically the central assumption for understanding the state and the logic of sovereignty. This reconstructed comprehensive understanding of the state enables a valid differentiation of the types of states in comparative research. The working hypothesis of this paper is to distinguish two pure types of the (modern) state: the power state (*Machtsstaat*) and the legal state (*Rechtsstaat*). The reconstruction of the modern concept of the state and its major forms offers the final opportunity to identify the methodological injunction for looking into the logic of transition as the transition in the direction of the sovereign legal state in the fullness of its contemporary definition.

Key words: state, sovereignty, society, modernity, power of the state, legal state, Passerin d'Entrèves, Barret-Kriegel, Skinner

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6,
HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* sonja.lalovic@zg.hinet.hr